

821.511.141(497.113)-4

821.511.141(497.113):811.163.41

Drozdik-Popović Teodóra

: Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

: teopo@eunet.rs

HERCEG JÁNOS ÉS A SZERB¹ IRODALMI KULTÚRA

János Herceg and Serbian Literary Culture

A vajdasági magyar kultúra multikulturaként definiálható, így elengedhetetlen tényezőjét képezi a térségben élő más nemzetek és nemzetiségek kultúrájával való párbeszéd. Herceg János azok közé a személyek közé tartozik, akik nagyon tevékenyen részt vettek e dialógusban; ő valójában sokat hozott a magyar–délszláv irodalmi (kulturális) kapcsolatok kiépítéséhez és fenntartásához. A dolgozatban hangsúlyos szerepet kap Herceg János fordítói tevékenysége.

Kulcsszavak: Herceg János, multikulturalitás, fordítás, *Vuk és kora*, *Távlatok/Perspektive*, Veljko Petrović, Đura Jakšić.

„... néha idegen nyelvre kéne fordítani magyar szövegeket, hogy megtudjuk, mit is akarnak valójában”. (ESTERHÁZY 1996)

Herceg János 1909. május 11-én született Zomborban; tehát tavaly, 2009-ben ünnepeltük születésének századik évfordulóját, amiről az is tanúskodik, hogy látványosan több nem tudományos jellegű szöveg méltatta az író munkásságát, illetve közéleti szereplését. Ami a tudományos munkákat illeti, azt mondhatjuk, hogy Herceg János a vajdasági magyar irodalomtörténeti írások viszonylag állandó tárgya, nemcsak azért, mert irodalmunk jelentős alkotója volt, hanem azért is, mert minden újabb dolgozat alkalmat jelent az újraolvasáshoz, műveinek – korunkhoz mért és az éppen aktuális irodalomtörténeti gondolkodásnak megfelelő – átértelmezéséhez. Dolgozatomban én is igyekszem majd egy újabb képet festeni Herceg Jánosról; szeretném áttekinteni azt a szövegtörzset, amelyből kitűnik, hogy milyen mértékben (és hogyan) járult hozzá Herceg János a magyar–délszláv irodalmi (kulturális) kapcsolatok kiépítéséhez és ápolásához, ami

---

¹ Ezen a helyen tulajdonképpen a jugoszláv jelzőnek kellene állnia, hiszen akkor még létezett az úgynevezett „nagy” Jugoszlávia, de a volt tagállamok irodalmával való kapcsolat felkutatása csak egy terjedelmesebb munka keretében lehetséges. Időnként azonban tekintek a horvát, bosnyák stb. írások felé is.

lehet, hogy már közhelyszámba megy, de véleményem szerint nagyon lényeges egy multikulturális közösségben, amilyen a Vajdaság². Állításom alátámasztására idézek Bányai János *Kisebbségi magyaróra* című kötetéből. A tanulmányíró a következőket állapítja meg a vajdasági magyar kultúráról (mely véleménye szerint kiegyenlíthető az irodalmi kultúrával): a vajdasági magyar kultúrának „a története valójában a befogadások és »fordítások« története, hiszen a század eleji háború után a hagyománytalansággal, ennek a rémképével küzdött meg, mégpedig úgy, hogy ... megteremtette maga számára az idegenre, a másra való rászorultság tudatát, és így sorozatosan lépett be gazdagító párbeszédbe ... A vajdasági magyar kultúra ily módon mint multikultúra létesült, és ezt a vonását mindvégig megőrizte”. (BÁNYAI 1996: 49–50.) Ez a folyamat természetesen nem jelentette számára a magyar kultúrától való elszakadást, „még akkor sem, amikor az izoláció körülményei között szinte egészében önmagára maradt”. (BÁNYAI i. m. 50)

Herceg János vajdasági, magyar és kisebbségi író (volt), és mivel – az előző gondolatmenethez kapcsolódva – a kisebbségi kultúrának (Jacques Derrida szerint a kultúrának általában) egyik létfontosságú eleme a fordítás, érdemes lenne először a szerző műfordítói tevékenységével foglalkozni.

Herceg János húszéves volt, amikor 1929-ben Zomborban megjelentette IKSZ (Irodalom, Kultúra, Szemle) című folyóiratának első és egyben utolsó számát (TOLDI 1993), amelyben már megmutatkozott, hogy igényt tart a délszláv irodalmakkal való kapcsolatteremtésre. Budapesti tartózkodása alatt magyar folyóiratokban próbálta közölni fordításait; Ivo Andrić *Mara milosnica* (*Mara, a kegyencnő*) című művét elküldte a *Nyugatnak*, a szöveg azonban nem jelent meg³. Ennek ellenére Herceg János továbbra is foglalkozott műfordítással, munkásságának szinte minden korszakában, egy időben a Testvériség–Egység Könyvkiadó Vállalatnál fizetett műfordítóként is dolgozott. Olyan jelentős jugoszláv szerzőket fordított mint Miroslav Krleža, Prežihov Voranc, Ivan Tavčar, Szlavko Janevszki, én azonban dolgozatom témájával összhangban csak a szerbről fordított legfontosabb művek címét sorolom fel: Ivo Andrić: *Nyuszi, Kisasszony*; Branislav Nušić: *A megholdogult, A miniszter felesége, A gyászoló család*; Borisav Stanković: *Riska*; Jovan Popović: *Igaz legendák*; Branko Ćopić: *Nikola Burszács kalandjai*. Úgy vélem, hogy ezek a műfordítások nem kaptak kellő figyelmet, nem született elegendő fordításkritika, illetve olyan jellegű ta-

² Mindezt egy viszonylag rövid és esszészerű dolgozat keretein belül teszem, ezért nem törekszem teljességére, hanem igyekszem kiemelni a téma (véleményem szerinti) legérdekesebb pontjait.

³ Ami Herceg János délszláv vonatkozású szövegeit illeti, a *Nyugat* egyedül egy Vuk Karadžićról szólót közölt.

nulmány, amely összefoglalná a fordítások jellemzőit, különlegességeit, esetleges hibáit. Mind a szerb, mind a magyar Herceg Jánosról szóló írások legfeljebb említést tesznek Hercegnek e tevékenységéről, és helyenként felsorolják az általa fordított szerzőket és a művek címét. Ezek közül a szövegek közül a legjelentősebb Aleksandar Tišma jellemzése, amely abból az alkalomból született, hogy Herceg Jánost a Vajdasági Tudományos Akadémia tagjává választották⁴. Tišma véleménye szerint Herceg János az a vajdasági magyar író, aki fordításai által – Csuka Zoltán mellett – a legtöbbet tett a magyar és a szerb (jugoszláv) irodalmi kapcsolatok kiépítéséért és fenntartásáért, többek közt ezért tartotta méltónak az akadémikusi cím viselésére.

A kultúrák közötti párbeszéd mindig kétoldalú, egyébként nem is nevezhetnénk dialógusnak, nyilvánvalóan a szerb (jugoszláv) irodalomban is megmutatkozott az igény arra, hogy megismerjék magyar kortársaikat. Herceg Jánosnak hat műve jelent meg fordításban, négy szerb, egy ruszin és egy albán nyelvű. Szerb nyelven megjelent kötetei a következők: *Crni anđeo* (elbeszélések), *Anin oproštaj* (regény), *Nebo i zemlja* (regény), *Plavi topoljak* (elbeszélések). Ezeket Seja Babić, Mladen Leskovac, Ivan Ivanji és Ormai Jenő fordították. Ami a művek szerb recepcióját illeti, az vagy nem volt túl produktív, vagy nehezen hozzáférhető a mai kutató számára. Úgy tűnik, hogy a szerb (jugoszláv) kritikusok, illetve irodalmárok tollából akkor született a legtöbb írás Herceg János alkotásairól, amikor a Vajdasági Tudományos Akadémia tagjává választották (erről már fentebb is szóltam). Az *Odjek (Visszhang)* című folyóirat 1980. szeptemberi számában Svetozar Radonjić Ras a következőket írja Herceg János *Kék nyárfás (Plavi topoljak)* című novelláskötetéről: „Kétségtelenül nagyon jelentős művészről van szó, akinek a tolla kifejezetten mélyre hatol az életbe, ... különösen az emberi lélekbe... Egyfelől az életet festi, annak reális és irreális komponenseivel együtt, másfelől pedig a hús-vér embert, akinek megmutatja árnyaltabb, misztikusabb oldalát is, a tudalattit, mely sokszor szemben áll az emberi akarattal.”⁵

Amikor délszláv–magyar irodalmi kapcsolatokról van szó, általában említésre kerül a valóban nagyon fontos mű, a Szenteleky Kornél által 1928-ban kiadott könyv, a szerb írók magyar nyelvű antológiája, amely a *Bazsalikom* címet viseli. Tanulmányaim során azonban egyszer sem találkoztam azzal az információval, hogy Herceg János két szerb nyelvű antológiát is összeállított. Az első, a *Šest jutara ruža i druge novele majstora mađarske pripovetke (Hatholdas rózsakert és a magyar elbeszélés mestereinek más novellái)* 1953-ban jelent meg; Herceg János írta hozzá az előszót, a fordítók pedig Lidija Dimitrijević, Đura Ruškuc és

⁴ Herceg Jánost 1981.11. 24-én kinevezték a Vajdasági Tudományos Akadémia rendes tagjának.

⁵ A kiemelt idézet a dolgozatíró fordítása.

Aleksandar Tišma voltak. Babits Mihály címadó, kissé anekdotázó, inkább századvégi⁶ stílusú novellája mellett olvashatók benne Mikszáth Kálmán, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Bródy Sándor, Tömörkény István és mások alkotásai. Herceg János előszavában igyekszik átfogó képet festeni a XX. század eleji magyar novellisztikáról, külön-külön beszél minden szerző stílusáról, esetleges hiányairól, mindezt annak érdekében, hogy a szerb olvasó számára „betekintést nyújtson a magyar irodalmi életbe” (HERCEG 1953: 15.). *Híd*-szerkesztő korában válogatást⁷ jelentetett meg a folyóirat 1956-os számaiban megjelent írásokból szerb nyelven. Az antológia kiadására 1957-ben került sor, címe a magyar *Híd*-nak megfelelő *Most* volt. Parafrázis helyett inkább Toldi Évát idézem, aki Herceg-monográfiájában a következőket írja róla: „A válogatás méltóképp prezentálta az itteni irodalmi törekvéseket. Fehér Ferenc verse és Bori Imre Fehér Ferenc-tanulmánya mellett Majtényi Mihály *Remények batárján* című novelláját és Börcsök Erzsébet elbeszélését közölte többek között a lap. De meg kell említeni Tomán László kritikáit szerb írók műveiről, Szirmai Károly írásait két jelentős könyvről – Majtényi Mihály: *Bige Jóska házassága*; Herceg János: *Anna búcsúja ...*” (TOLDI i. m. 86). Nem szükséges hangsúlyozni a két antológia relevanciáját a kapcsolatteremtés szempontjából, és talán azt sem, hogy ezekkel sem igazán foglalkoztak még sem a magyar, sem a szerb irodalomtörténetben.

A szerb irodalomtörténet Herceg János elsősorban novellaíróként tartja számon. Aleksandar Tišma a fentebb már említett jellemzésében külön kiemeli a szerző azon novelláit, amelyekben kifejezésre jut a vajdasági régió, a vajdasági nép, még pontosabban a „bácskai ember”, akinek jellemét a sokéves együttélés formálta. Szoros barátság mellett, művészetének ez a vonása is összeköti őt Veljko Petrović íróval és Milan Konjovićyal, a híres festőművésszel. Hozzájuk hasonlóan Herceg is „a tájképnek a szerelmese, amely közel sem szenved karakterhiányban. ... a legnagyobb figyelmességgel és kedvvel azokat a szituációkat festi, amelyekben a »mi« népünk szerepel ...”⁸

Veljko Petrovićyal való kapcsolatával már sokat foglalkoztak. Együttműködésükről több kötet is tanúskodik, ilyen például a *Susreti s Veljkom Petrovićem (Találkozások Veljko Petrovićyal)* és az *Emlékezés Veljko Petrovićra*; az újvidéki Szerb Matica Könyvtárában levelezésüknek részletei is megtalálhatók; azt is meg kell említeni, hogy Herceg János volt az, aki Veljko Petrović magyar nyelven megjelent műveéhez az előszót írta⁹.

⁶ Itt a XIX. század végére gondolok.

⁷ Herceg János tulajdonképpen kísérletet tett a vajdasági magyar irodalom szerb nyelvű folyóiratának megindítására, sajnos csak egy száma jelent meg.

⁸ Aleksandar Tišma jellemzéséből.

⁹ Herceg János ugyanúgy nagyon sok szerb nyelven megjelent magyar szerző művéhez is írt elő- vagy utószót.

Az eddig felsoroltakhoz hozzá kell tenni azt is, hogy Vuk Karadžić születésének kétszázadik évfordulója alkalmából Herceg Jánosnak *Vuk és kora* című esszékötete jelent meg, amely azért különleges, mert teljesen más perspektívából szemléli Vuk nyelvújító tevékenységét, és a körülötte zajló eseményekhez olyan szemszögből közelít, amely véleményem szerint – talán némi elfogultság miatt, vagy valamilyen más okból – ismeretlen a szerb olvasó számára. Vuknak tudniillik erős személyi kultusza alakult ki a szerb nép körében, és ez érthető is, hiszen Vuk Karadžić valóban sokat tett nemcsak a szerb nyelv, hanem a kultúra érdekében is, azonban sokszor elfeledkeznek arról, hogy ő is ember volt, hogy egyes – szintén tekintélyes – kortársai a kor eszméivel összhangban joggal elleneztek reformjait; olyan bölcs mondásokat tulajdonítanak neki, amelyeket mások fogalmaztak meg stb. Herceg János viszont mindvégig szem előtt tartja a felsoroltakat, és – írásának műfajából kifolyólag – kommentálja a leírt eseményeket, affektív reakciót fűz hozzájuk.

Herceg János *Távlatok/Perspektive* című akadémiai beszédében is reflektál a szerb (jugoszláv) irodalomra. A sajátosan összeállított szövegben, melynek egy-egy fejezetében Európa egy-egy kulturális központjához kapcsolódó élményeit fejt ki a szerző, a Vuk Karadžić-esszékhez hasonlóan rendkívül érdekes kontextusban kerül szóba Đura Jakšić. A romantikus festőművész és költő, kinek szobra ott található az újvidéki Duna park bejáratánál, a XIX. század közepén Zmajjal és több más szerb ifjúval együtt Bécsben tartózkodott. „Csapongó és szeszélyes” jelleméről, költészetéről (melyre többek közt Petőfi Sándor is hatással volt) gondolkodva Herceg Jánosban felmerül a kérdés, hogy valóban Đura Jakšić-e az, akinek eméktáblát kellene elhelyezni azon a házon Bécsben, amelyben 1856-ban együtt lakott Jovan Jovanovićyal, a későbbi Zmajjal. S ha mégis sor kerülne a tábla felállítására, nem kellene-e Zmaj nevét is belevésni, akinek több köze is volt Bécshez, illetve hosszabb időt töltött a császárvárosban. Herceg János ezt a Đura Jakšićről szokatlan apropóból született írását – némileg a költő stílusához alkalmazkodva – a következőképpen zárja: „De hát mi köze mindenhez Đura Jakšićnek, aki az esti hársfáknak zokogta el bánatát, s mint aki sehol sem leli a helyét, Münchent is otthagya nemsokára, hogy most már füstös szerbiai mehanák bohémjai között olvassa fel verseit, s közben megfesse a »Kékruhás lányt«, akibe oly reménytelenül beleszeretett ...” (HERCEG 1984: 30.)

A vajdasági magyar kultúra valóban multikultúra, és valóban a más kultúrákkal való párbeszédéből építkezik, ám nincsen minden képviselőjének elegendő akarata, de talán még inkább elegendő tudása ahhoz, hogy folytassa a dialógust. Azt mondják Herceg Jánosról, hogy ő nem csupán írt, hanem irodalmat teremtett. Én úgy látom, hogy ennek a teremtő aktusnak nagyon lényeges pontját jelentette a délszláv irodalmakkal való kapcsolat fenntartása.

„Nem lehetett olyan hamar elfelejteni. Milyen jó érzés volt mégis, amikor fiatalon felfedeztük magunknak Krležát és Ady-tanulmányát! S a magyar költő letagadhatatlan hatását egy Crnjanski verseiben! Vagy amikor később, már egy új háború küszöbén, Jovan Popović rokonszenve nyilvánult meg minduntalan a mi dolgaink iránt, miközben ennél valamivel korábban Vasa Bogdanov írta cikkeit a *Szervezett Munkásba!*” (HERCEG i. m. 20.)

IRODALOM

- BÁNYAI János 1996. *Kisebbségi magyaróra*. Újvidék
 HERCEG, Janoš szerk. 1953. *Šest jutara ruža i druge novele majstora mađarske pripovetke*.
 HERCEG, Janoš 1984. *Távlatok / Pespektive*. Novi Sad
 TOLDI Éva 1993. *Herceg János*. Újvidék

János Herceg and Serbian Literary Culture

Hungarian culture in Vojvodina can be defined as multi-cultural and, as, such dialogue with cultures of other nations and nationalities is an indispensable factor. János Herceg belonged to those writers who took an active part in this kind of dialogue; in fact, he did a lot to develop and maintain Hungarian –South Slav literary (cultural) relations. There is an emphasis on the presentation of the translation work of János Herceg in this paper.

Keywords: János Herceg, multiculturalism, translation, Vuk and his age, Perspectives, Veljko Petrović, Đura Jakšić.